

ובין דין קרבן-שבועה שנקבע לפי התביעה עצמה, כי עיקר דינה משום גזילת הממון ואינו תלוי כלל ביסוד והתחלת החיוב. – אשר לפי"ז קמה וגם נצבה קושית הירושלמי, שהרי מבואר שיש חיוב קרבן שבועה גם בדמי קרקע, ומדוע לא יתחייב קרבן משום כפירת דמי העבד.

וראה בבאור הגרי"פ פרלא לשהמ"צ לרס"ג (ח"ג דף קלח, ב) שפלפל בענין זה. ודעתו שלשיטת הרמב"ם אין משלם דמי העבד הגם שנפטר מהקנס ודלא כהנחת המהריט"א (וכ"ד האחיעזר כנ"ל), אך מ"מ הקשה על הראב"ד שסובר שמשלם דמים, ואעפ"כ לא השיג על סתימת דברי הרמב"ם גבי שבועת הפקדון בעבד.

*

'חייב על זדון השבועה'. אף שבזדון שבועה נאמר לא ינקה ה' וכיצד מביא קרבן לכפר על חטאתו? – אלא שהחמס והעושק הוא המכריחו להשבע לשקר, וכדי להיפטר מבעל דינו ולאמת דבריו נשבע לשקר ואינו מכוין לחלל שמו יתברך, ואין כאן זדון הלב כבשאר שבועות שקר. ובוזה יתפרש הכתוב ונשבע על שקר על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטא בהנה – שבוחך לבות יודע שהאדם טבעו בכך ועשוי הוא להשבע על אחת מכל אלה (עפ"י משך חכמה ויקרא ה,כב).

דף לז

'הזיד בשבועת הפקדון והתרו בו, מהו...' יש לבאר מדוע לא הסתפקו גם בשבועת ביטוי באופן דומה; שהזיד בשבועה, שידע שהיא אסורה בלאו, ושגג בקרבן [שלא ידע שחייב קרבן, כי אם ידע – הרי הוא מזיד ופטור. וכמו שאמרו לעיל כו] – האם לוקה אם לאו.

ומכך שלא הסתפקו יש לשמוע שאם שגג בקרבן אינו חייב מלקות, שנחשב שוגג, הלכך נסתפקו רק בשבועת הפקדון שחייבים עליה קרבן אפילו כשהזיד בקרבן.

ועוד יש ללמוד מכאן שאם הזיד בלאו ושגג בכרת (לר"י בשבת סט. שהיב חטאת) שאף אם התרו בו למלקות פטור, שנחשב שוגג. וכן בהזיד בלאו וכתר ושגג בקרבן (למונבו, שם). וצ"ע (חזו"א חו"מ ו, יב).

מדיוק לשון רבנו יהונתן (כו כז): יש לדקדק שדוקא במקום ששגגת הקרבן היא שהביאתו לעבירה – חשיב שוגג לענין שבועת ביטוי, שאילו ידע שיש חיוב קרבן היה נמנע מלעבור במזיד.

ולכאורה היה מקום לומר בסברא שכלפי מלקות בהודה אין נפקותא אם יודע על חיוב קרבן בשגגה אם לאו. ומה שלא נסתפקו כאן לענין ביטוי, דפשיט"ל שחייב מלקות כיון שמזיד בלאו. ורק בשבועת הפקדון שנתחדש קרבן במזיד נסתפקו שמה מועיל הקרבן לפוטרו ממלקות (ולא ירדתי לסברת החזו"א שהוכיח מכאן).

'או דילמא הא והא עבדינא' – שאין שייך לפטור את הקרבן מפני המלקות, משום 'כדי רשעתו' – רשעה אחת מחייבו ולא שתים – כיון שהקרבן הוא לגבוה, אין זה בכלל 'שתי רשעיות' (עפ"י ריטב"א [ומ"מ מבואר בריטב"א להלן שסברא היא שאין ללמוד חיוב קרבן בדבר שיש בו מלקות מדבר שאין בו מלקות, דתרתו לא עבדינן]).

בספר מחנה לוי הקשה הלא יש כאן גם חיוב חומש שהוא ממון, ומדוע עונש המלקות לא יפטור אותו, וממילא ייפטור גם מהאשם שכשאינן חומש אין אשם (כמבואר בכסף משנה ספ"ז משבועות). והאריך לבאר (שלא כדברי כמה ראשונים) שאכן יש דין 'קם ליה בדרבה מינה' אף לגבי קרבן, אלא כאן אין שני החיובים

באים עליו בבת אחת, כי חיוב המלקות בא לו ע"י העדים וחיוב האשם לא חל עליו אלא כשהודה שנשבע לשקר. וע"ע בקהלות יעקב ובאילת השחר.

ובחדושי הגר"ר בענגיס (ח"א מז, ד) הרבה להשיב על דבריו, שודאי נחשבים החיובים חלים בבת אחת – כי חלות החיוב בעצם על שעת השבועה הוא. ובאר שם שאין שייך כאן 'קלב"מ', שאין לומר כן אלא בשני חיובים שבמקרה נודמנו יחדיו אבל כשעיקר דינו בשני העונשים הרי זה כעונש אחד גדול, מלקות וקרבת, וכדרך שמצינו במוציא שם רע. והטעם שנתן הריטב"א, שהוא משום כפרה לגבוה – לרווחא דמילתא כתב כן ע"ש מו"מ ארוך בענין זה. וע"ע אור שמח שבועות א, ח.

תנינא, חמורה שבועת הפקדון שחייבין על זדונה מכות ועל שגגתה אשם בכסף שקלים. כלומר שגגת השבועה ולא שגגת הפקדון, שאילו שגג בפקדון פטור כדתנן במתניתין (ר"י בן מגאש).

תא שמע, לא אם אמרת בנזיר טמא שכן לוקה, תאמר בשבועת הפקדון שאינו לוקה... מאי אינו לוקה, דאינו נפטר במלקות...! לכאורה נראה מפשט הסוגיא שלא נפשט ספקו של רב כהנא. וכתב ר"י בן מגאש: 'זכיון דלא איפשיט, אף על גב דאיכא עדים ואתרו ביה – קרבן מייתי מילקא לא לקי, דלית ליה לאפטוריה מקרבן דכתיב בהדיא, ולחיוביה מלקות מספיקא'. וכן פסק הרמב"ם (שבועות ז, ח). אמנם כתבו האחרונים (לחם משנה; חו"א) שעכ"פ מוכח מהברייתא שחייב קרבן, שהרי בין אם נפרש 'אינו לוקה' כפשטותו כפי הסלקא-דעתין, בין אם נפרש שאינו נפטר ממלקות – מוכח על כל פנים שחיוב קרבן יש, אלא שעדיין נשאר הספק אם חייב גם מלקות אם לאו. ועל כן פסק הרמב"ם שמביא קרבן. ויש להבין דברי ר"י בן מגאש המורים שגם חיוב הקרבן נשאר בספק, והלא טענת האחרונים מוכחת. ואין נראה לומר שלפי הצד שגם לוקה וגם חייב קרבן, הרי במדה ולא נלקהו יש לו להיפטר מקרבן, דהא לא תיגמר כפרתו בקרבן לבדו ואין כפרה לחצאין. זה אינו נראה, כיון שחיוב הקרבן קיים אף בשוגג ובמוזד ללא התראה, הרי שאינו שייך כלל לעונש המלקות, ומהי תיתי לומר שעונש המלקות יעכבו.

ועוד אין מובנת סברתו שאין לנו לפטור מקרבן המפורש בכתוב – סוף כל סוף כיצד מביאים קרבן בספיקא דדינא? ונראה שהסברא האמורה היא בעצמה סברת ר"י בן מגאש; כיון שחיוב הקרבן נאמר גם במוזד ובחיוב הזה כשלעצמו אין מקום לחלק בין התרו בו בין לא התרו, אלא רק שאם לוקה נסתפק רב כהנא שמא המלקות הן הפוטרות חיובו זה [אם משום 'שתי רשעיות' או מטעם אחר], ואם כן אפשר שרק אם בפועל הוא לוקה רק אז נפטר מהקרבן אבל אם אינו לוקה, תהא הסיבה אשר תהא, אין כל סיבה לפטור מעיקר חיובו – הקרבן. ולכן אמנם לפי הצד של רב כהנא שלוקה אפשר שפטור מקרבן, אך כיון שלדינא אי אפשר להלקותו מפני הספק – חייב קרבן.

מעתה אין להקשות מדוע לא כתב ריב"מ כטעם האחרונים דמוכח כן בברייתא – שהוא נחית ליסוד הטעם, שחיוב קרבן ברור וודאי ואינו תלוי ועומד בחיוב המלקות. וביסוד זה שכתב כלולים שני הסברים – גם מוכח לפי"ז מהברייתא שיש לחייבו קרבן כהלח"מ [אך לולא היסוד הזה אין הוכחה, כי לפי הצד שחייב שניהם, שמא אין לחייבו קרבן כשאין מלקין אותו בפועל כאמור], וגם מצד הסברא, כיון שסוף כל סוף אינו לוקה – חוזר חיוב הקרבן בודאי. (אמנם סברא מחודשת היא וצריכה עיון ובדיקה, ונכתבה להעיר את לב המעיין).

ע' בדרך אחרת בהסבר דברי הרמב"ם, בבאור הגר"פ פרלא על סהמ"צ לרס"ג ח"א עמ' 778.

'אמרוה רבנן קמיה דרבה, אמר להו: מכלל דכי לא אתרו ביה ואיכא עדים מיחייב, כפירת דברים בעלמא הוא?!' יש להדגיש שלא אמר רבה אלא לענין חיוב אשם אבל לענין מלקות בדאתרו ביה, ודאי גם בכפירת דברים יתחייב שהרי חיוב המלקות אין מקורו גובע מפרשה זו שנמעטו בכפירת דברים,

אלא חיובו מ'לא תשבעו בשמי לשקר'. ולכן לא הקשה רבה אלא ב'לא אתרו ביה' (עפ"י בית מאיר. ופלפל לבאר השאלה בדרך אחרת, כדי לתרץ קושית מהריב"ל המובאת במהרש"א).
 ובכפירת ממון, מבואר בב"ק (קה): שאוהרתו מ'לא תשקרו איש בעמתו'. אך י"א שמוהר אף משום 'לא תשבעו בשמי לשקר' (ע"ש בשיטמ"ק בשם גאון ובספר המצוות להרמב"ם ל"ת רמט ובחינוך רכו. וע"ע פרשת דרכים – דרך מצוותיך סוף ח"ב). ואין הדבר מוסכם (ע' מנ"ח שם ובאור הגרי"פ לרס"ג ל"ת מה – בדעת הרמב"ם בחיבורו הגדול).

'אלא לאו דאמרי ליה מתרוינין יזפת, ואמר להו: לא, מחד מינייכו יזפי, דהויא ליה כפירת דברים בעלמא'. כתב הרשב"א שיש להוכיח מכאן שאחד מן השותפין התובע מן הלווה את החוב המשותף – בכחו לתבוע את החוב כולו, ואין הלה יכול לומר לאו בעל-דברים דידי את על כל החוב. ואין חילוק אם השותף האחר נמצא בעיר או לא. ולפיכך כשכופר ואומר לא משניכם לוייתי אלא מאחד מכם, אין כאן אלא כפירת דברים כיון שכל אחד מהם הריהו כבעל הממון כולו ולא מקצתו. (וכ"כ בתשובותיו. וכן הביא מהראב"ד). ואמנם הביא שיש דעה החולקת (עפ"י הירושלמי. ע' בראשונים כאן ולהלן).
 והטור פסק (הו"מ עז, ט עפ"י הרמב"ם והר"ן ובעל התרומות (מד ח"א ו-ו) ועוד) שאם שותף אחד אינו בעיר, יכול הלה לטעון שלא ידון עמו אלא על חלקו, כל עוד אין עמו הרשאה מהשותף שאיננו כאן, אבל אם שני השותפין בעיר הרי האחד נידון כבא בשליחותו של חברו, וחייב הלווה לדון עמו על הכל [כיון שהשותף השני לא יוכל אח"כ לבוא בטענות כנגד הלווה, שיכול לומר לו, למה לא באת עם שותפך לדין, והלא היית כאן גם אתה]. וע"ע פרטי דינים רבים במאירי.

(ע"ב) 'משום דהוה שטר שעבוד קרקעות ואין מביאין קרבן על כפירת שעבוד קרקעות'. כבר עמדו הראשונים שלפי דעת האומרים 'שעבודא דאורייתא' הלא גם במלוה על פה יש כפירת שעבוד קרקעות. וכתבו התוס' שלפי דעה זו חיוב קרבן על שבועת הפקדון קיים באופן שמחל לו על השעבוד [או כשאינו לו קרקע. תורא"ש]. ואולם הרמב"ם סתם הדברים ומשמע שבכל אופן במלוה על פה אין נחשב ככפירת שעבוד קרקע, הגם ששעבודא דאורייתא.
 [ואם כי לאחר שתקנו חכמים שמלוה-על-פה אינו גובה מלקוחות מפני תקנת השוק, שוב אין כאן כפירת שעבוד קרקעות. (וכמו שפירש הריטב"א. וכ"כ הר"ן בחדושו כאן ולהלן רפ"ו. והרמב"ן והרשב"א דחו סברא זו), אך הלא יש אופנים שגם לאחר תקנת חכמים גובה ממשועבדים גם ללא שטר, כמו המוכר שדהו בעדים – גובה מנכסים משועבדים (ב"ב מא), והרי מסתימת הסוגיא והרמב"ם משמע שכל ממון שהוא בעדים ללא שטר – חייב קרבן].

ופרש הגר"ח מבריסק (שבועות ה, ג) שבמלוה-על-פה הגם שיש בו שעבוד מן התורה, הלא מלבד הכפירה על השעבוד ישנה גם כפירה על עצם החוב, וכפירת עצם החוב אינה כפירת קרקע אלא כפירת ממון. ורק בשטר נחשב כפירת שעבוד קרקע משום שבשטר יש בו דין הקנאת שעבוד, שכשם ששטר קונה קרקע כך הוא קונה שעבוד לקרקע, והוא הגורם שגם עצם החוב יהא בכלל שעבוד קרקעות. השטר מועיל לענין זה שאי אפשר להפריד את עצם החוב משעבוד הקרקע, כך שאין כפירתו וגזלתו נגמרת כי אם בצירוף כפירת וגזלת שעבוד הנכסים שבשטר. והרחיב בזה לפרש דברי הרמב"ם בכמה מקומות. (ע"ש ובחדושים שעל הש"ס. וע"ע בחדושי הגרנ"ט).

יש להעיר שלדברי הגר"ח צריך לומר שהחוב עצמו נחשב דבר ש'גופו ממון', שאם לא כן, הרי גם הוא ממועט מקרבן שבועה כקרקעות ושטרות.

פרק חמשי; דפים לו – לז

ט. שבועת הפקדון –

- א. האם יש בה חילוק בין נשבע מפי עצמו ומושבע מפי אחרים?
- ב. מה דינו של הנשבע בזדון, עם התראה ובילתה, ושל הנשבע בשגגה?
- ג. נשבע וחזר ונשבע – כמה הוא חייב?
- ד. נשבע על תביעת קנס – מה דינו?
- ה. כפר ונשבע על ממון שיש עליו עדים – מה דינו?
- ו. כפר ונשבע על מלוה בשטר; כפר ונשבע על תביעת 'גנבת את עבדי' – מה דינו?
- ז. טענו הלוייתך בעדים או בשטר, והלה אמר אכן לוייתי אבל לא בעדים ובשטר ונשבע.
- ח. נשבע לאחד מן השותפים.

א. לדברי חכמים אין חילוק בשבועת הפקדון בין נשבע מפי עצמו למושבע מפי אחרים (בכל לשון שמכירה), ובכל אופן חייב. לדברי רבי מאיר, מפי עצמו – חייב בין בב"ד בין מחוצה לו, ומפי אחרים – אינו חייב עד שיכפרנו בב"ד (כשבועת העדות, שמשם למדים מושבע מפי אחרים). הלכה כחכמים (רמב"ם ז, א).

גם בלא תביעה מפורשת חייבים על שבועת הפקדון, כגון שרץ אחריו וכפר ונשבע והודה, שלא כשבועת העדות (גמרא לב. רמב"ם ז, ה).

ב. שבועת הפקדון, בין שהיה מזיד בה (שיודע שמתחייב בשבועתו לשקר), בין אם היה שוגג (שסבור שאינו מתחייב קרבן) – אם כפר ביודעין ובזדון חייב בחומש ואשם. כן סתמה משנתנו. ואולם לדעת רבי שמעון לא ניתן זדונה לכפרה (שלמד ממעילה שאינו חייב אלא בשוגג. לעיל לד:), הלכך אם התרו בו – לוקה (כדברי רבא בר איתי [ברשב"א: איד]).

היה שוגג בפקדון, כלומר סבור שהוא נשבע על אמת (או שלא ידע שאסור ליטען על שקר על כפירת ממון. רמב"ם א, א) – פטור, שלבו אנסו.

היה מותר בדבר – נסתפק רב כהנא האם לוקה או מביא קרבן אשם ואינו לוקה (שהרי חידוש הוא שמביא קרבן על המזיד, לא שנא התרו בו לא שנא לא התרו) או מתחייב בשניהם. ומשמע בסוגית הגמרא שיש לפשוט מהברייתא שיש בו קרבן, אם בלא מלקות או עכ"פ בנוסף למלקות.

ר"י בן מגאש כתב שכיון שלא נפשטה הבעיה מביא קרבן ואינו לוקה, שאין לנו לפוטרו מקרבן המפורש בכתוב ולחייבו מלקות מספק. וכן פסק הרמב"ם (ז, ח). וכפשטות לשון הברייתא 'תאמר בשבועת הפקדון שאינו לוקה'. וע"ש בלחם משנה שאינו לוקה מהספק, ומלשון המאירי משמע קצת שלהלכה בתורת ודאי אינו לוקה). ובספר החינוך (רכז) כתב שלוקה (ובמנ"ח צדד שלוקה משום 'לא תשבעו בשמי לשקר' ודוקא כשנשבע מפי עצמו).

ג. נשבע וחזר ונשבע – חייב על כל שבועה ושבועה, בין אם כפר ונשבע בב"ד בין מחוצה לו, הואיל והיה יכול לחזור ולהודות לאחר כל שבועה ולא עשה כן – הרי זו כפירה נוספת. יש שדייקו מלשון הרמב"ם (ז, ט טו) שאם לא הודה בין שבועה לשבועה אינו חייב אלא חומש

אחד שהרי זו ככפירה אחת ארוכה, ורק אשם חייב על כל שבועה אף בשלא הודה בינתים (עפ"י אבי עזרי שבועות ד, ט בשם הגר"ז והגר"א קוטלר; חזון יחזקאל ב"ק ה, ג). ובכמה ראשונים מפורש שאף בשלא הודה בינתים חייבים חומש על כל אחת ואחת (עתוס' ושיטמ"ק ב"ק קח).

ד. נשבע על תביעת קנס – פטור כיון שאילו היה מודה לא היה מתחייב עפ"י עצמו. וחייב משום שבועת ביטוי (ז, ב).

ה. נשבע על ממון שיש עליו עדים – רבה פטר מקרבן מפני שאינה כפירת ממון שהרי היה מתחייב מכל מקום (כשאומר לא לויתי, דכאומר 'לא פרעתי' דמי. תוס'). והשיבו על דבריו על פי הברייתא, וכן אמר רבי יוחנן – שחייב.

וכן הלכה (רמב"ם ה, יד). ואף בשטר, כשאין בו שעבוד קרקעות כגון שמפורש בו שלא ישתעבדו הקרקעות – חייב שהרי בכפירתו מפסיד לשני אם יאבד השטר (מאירי). ויש מן הראשונים שנוקטים שאם העדים מזומנים בבית דין בשעה שכפר – פטור.

ו. כפר ונשבע על מלוה בשטר, וכן על תביעת עבדים שגנב – רבי יוחנן פטר לפי שהקרקעות, ובכלל זה שעבוד קרקעות, ועבדים [ושטרות] ממועטים מפרשה זו. ורבי אלעזר (אליבא דרבי אליעזר) חלק. (רב פפא נתן טעם אחר בדינו של ר'יו"ח, וכנראה שלשיטתו משביעים על כפירת שעבוד קרקע. ע' ר"ן ושו"ת רעק"א קנג).

א. להלכה אין חייבים על כפירת שעבוד קרקעות, ולא על עבדים ושטרות. ואולם חייב משום שבועת ביטוי שהרי נשבע על שקר (רמב"ם ז, ג-ד; ת, ג).

ב. התוס' תמהו לרבי יוחנן שאמר שעבודא דאורייתא כיצד תיתכן שבועת העדות ושבועת הפקדון והלא בכל תביעה יש שעבוד קרקעות. ונדחקו לומר בכגון שמחל על השעבוד [או שאין לו קרקע לנתבע. תורא"ש].

וכמה ראשונים כתבו שבעדי פקדון או בשטר אין שעבוד קרקעות מפני שהנפקד יכול לומר נאנסו או החזרתי הלכך אין גובים מנכסים משועבדים. ואף במלוה, כל שאין העדים יודעים אם נפרע אם לאו (ערמב"ן רשב"א ריטב"א ועוד). ויש אומרים שמאחר וחכמים תקנו שאין גובים מן הלקוחות במלוה על פה, שוב גם מדין תורה אין כאן שעבוד קרקעות (ריטב"א ור"ן). ואין כן דעת רמב"ן ורשב"א.

ז. לזה בשטר או בעדים וכפר ונשבע לשקר שלוח שלא בשטר ובעדים – פטור, שכפירת דברים בעלמא הוא שהרי לא כפר בעיקר חיובו (כן פירשו הברייתא שמיעטה מונשבע על שקר פרט ללוה בשטר וללוה בעדים).

ח. תניא, וכחש בה – פרט למודה לאחד מן האחים או לאחד מן השותפים. ופירשו בגמרא שאם כפר חצי לאחד והודה בחצי לאחר – הרי כאן כפירת ממון על החצי וחייב (וכן אם תבעו אחד מהם וכפר בו ונשבע – חייב. רמב"ם ה, יב), אלא מדובר שאמרו לו לוית משנינו וכפר ואמר מאחד מכם לויתי, שכפירת דברים בעלמא היא ופטור (אבל חייב משום שבועת ביטוי. שם).

ודוקא כשהשותף שהודה לו זה מודה שהממון של שניהם, אבל אם אומר כולו שלי, הרי בכפירת הנתבע את השותף השני הפסידו, הלכך חייב משום שבועת הפקדון (ריטב"א, מאירי).